

УДК 373.3/.5.013:159.955.4

П. Щербань,

методист лабораторії методичного забезпечення,
викладач кафедри методики викладання навчальних предметів,
комунальний заклад «Житомирський обласний
інститут післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради
<https://orcid.org/0009-0005-4698-4935>

Рефлексивна педагогіка як основний компонент Нової української школи

Анотація. Важливою тенденцією реформування освіти України в умовах Нової української школи є її рефлексивна орієнтація. Функції рефлексивної парадигми освіти полягають у створенні рефлексивного освітнього простору. Сьогодні гостро стоїть питання щодо рефлексивного насичення освітніх дисциплін, упровадження рефлексивно орієнтованих технологій, постійного використання на уроках рефлексії.

Ключові слова: рефлексивна педагогіка, рефлексивна парадигма освіти, педагогічна рефлексія, рефлексивне освітнє середовище, рефлексивна компетентність, рефлексія, Нова українська школа.

P. Shcherban,

Methodologist of the Methodical Support Laboratory,
Teacher of the Department
of Methods of Educational Subjects,
Municipal Institution «Zhytomyr Regional
In-Service Teachers` Training Institute»
of Zhytomyr Regional Council
<https://orcid.org/0009-0005-4698-4935>

Reflective pedagogy as the main component of the New Ukrainian School

Abstract. An important trend in the reform of Ukrainian education under the conditions of the New Ukrainian School is its reflexive orientation. The functions of the reflective paradigm of education are to create a reflective educational space. Today, the issue of reflective saturation of educational disciplines, the introduction of reflectively oriented technologies, and the constant use of reflection in lessons is acute.

Keywords: reflective pedagogy, reflective paradigm of education, pedagogical reflection, reflective educational environment, reflective competence, reflection, New Ukrainian School.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах Нової української школи рефлексія стає не просто основним компонентом уроку, а набирає нового змісту, що переходить у рефлексивну парадигму всієї освіти України.

Рефлексія – це психологічний механізм організації самоаналізу через внутрішню роботу особистості, спрямовану на осмислення себе, своєї поведінки, власних дій, діяльності та її результатів. Походить від пізньолатинського слова *reflexio* – обертання назад, відображення, віддзеркалення [2].

Щоб відповідати викликам часу, необхідно шукати нові підходи, стратегії, що є актуальними не тільки в Україні, але й у більшості країн світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільність переходу на рефлексивну парадигму освіти фундаментально обґрунтовано у наукових дослідженнях І. Беґа, Н. Бібік, О. Савченко, де акцентується увага на створенні рефлексивного освітнього середовища, що сприяє розвитку дитини, формуванню критичного мислення, відкритості до взаємодії, поваги до думки іншого, гнучкості у розв’язанні проблем, толерантності та емпатії у спілкуванні. Використання рефлексії підвищує продуктивність навчання. Створення рефлексивного освітнього середовища сприяє формуванню рефлексивної компетентності як учнів, так і вчителів [3].

Підґрунтям для багатьох сучасних теорій рефлексивності є ідеї відомого американського філософа та педагога Дж. Дьюї, який вважав, що здатність до критичної рефлексії є найважливішою якістю вчителя та учня. Він визначав рефлексію як активний систематичний та критичний розгляд будь-якого знання та виділив основні ознаки рефлексивного індивіда:

- вміння аналізувати власну діяльність;
- готовність розглядати альтернативні погляди;
- ставити під сумнів навіть найтвердіші переконання;
- бажання активно шукати відповіді;
- вміння застосовувати отриману інформацію;
- здатність переборювати страх і невпевненість;
- запроваджувати зміни;
- критично аналізувати себе, учнів, школу, суспільство [2].

Сучасний науковий підхід до рефлексивної проблематики представлений впровадженням рефлексивно зорієнтованої парадигми освіти М. Ліпмана. М. Ліпман, професор Колумбійського університету, автор праці «Філософія для дітей» та продовжувач ідей Дж. Дьюї, акцентує увагу на важливості застосування в закладах освіти рефлексивної парадигми критичної практики. Визначив домінуючі ознаки рефлексивної парадигми:

- навчання – це результат участі учнів у організованому вчителем дослідницькому середовищі;
- учнів мотивують розмірковувати, виходячи за межі програми і предмета;

- позиція вчителя не є авторитарною, вона відкрита до дискусії;
- передбачається, що учні мають стати вдумливими, готовими до постійної рефлексії, більш помірковані;
- фокус освітнього процесу направлений не на поглинання інформації, а на дослідження процесів, явищ тощо [9].

М. Ліпман вважає, що рефлексивна парадигма розглядає освіту як дослідження, де учні та вчителі задають один одному запитання, беруть участь у співтоваристві дослідників.

Виходячи з переконань Дж. Дьюї про те, що освіта багатьох країн зазнавала невдач через суттєву помилку, яка полягала в тому, що всі намагалися примусити учнів навчатися, а не досліджувати проблеми, залучаючи їх у цю діяльність, М. Ліпман також розглядає урок як рефлексивне середовище. На його думку, шкільний клас – це дослідницьке співтовариство, де учні навчаються досліджувати, пропонувати гіпотези, робити висновки, критично мислити, слухати один одного з повагою, висловлювати ідеї з урахуванням ідей інших, наводити докази у випадку сумнівних думок, допомагати один одному робити висновки зі сказаного. В таких умовах формуються основи суспільства, у якому відбувається становлення громадян демократичної країни [9].

Рефлексивна модель освіти М. Ліпмана сьогодні є підґрунтям організації навчання учнів більшості країн Європейського Союзу.

Важливим мотиваційним компонентом для нас є те, що розроблену М. Ліпманом рефлексивну модель практики освіти активно використовують у Фінляндії – країні з найвищою якістю освіти в Європі й у світі. Побудова процесу навчання у фінській школі дійсно має всі ознаки рефлексивної парадигми критичної практики освіти. Система освіти Фінляндії базується на таких основних принципах:

- навчання – це результат участі у керованому вчителем співтоваристві дослідників;
- інтегративність навчання як підхід, що допускає перетин навчальних дисциплін;
- вивчення не окремих предметів, а феноменів, явищ, процесів, у виборі яких беруть участь учні;
- відсутність на державному рівні жорстко структурованих програм;
- колегія кожної школи може розробляти програму й навчальні плани;
- клас – це співтовариство дослідників;
- у класі-співтоваристві вирішуються проблемні завдання, що стимулює обговорення й рефлексію;
- фокус освітнього процесу спрямований на усвідомлення внутрішньої суті явищ, процесів, феноменів через організацію досліджень;
- робота в групах є основою для навчання;
- позиція вчителя не авторитарна, його авторитет у високому професіоналізмі;

– у процесі навчання звичайна практика перетворюється у критичну, що сприяє формуванню в учнів мислення, якому властива критичність і творчість [9].

Мета статті: обґрунтувати доцільність переходу освіти України на рефлексивну педагогіку зі створенням рефлексивного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Впровадження рефлексивної парадигми у практику роботи сучасної української школи створить необхідні умови для розв'язання освітніх завдань відповідно до Концепції «Нова українська школа».

Тобто основним завданням для вчителя, школи є створення рефлексивного освітнього середовища, що передбачає організацію на уроці рефлексивної діяльності.

Рефлексивне середовище трактується як система умов розвитку особистості, що відкриває їй можливість самодослідження, самоаналізу, самокорекції. Створення такого середовища сприятиме внутрішній свідомій готовності учнів до рефлексії та застосування рефлексивних вмінь для аналізу діяльності та її результатів [4].

Рефлексивне освітнє середовище складається із таких взаємопов'язаних між собою компонентів:

– основною одиницею змісту рефлексивного навчання є ситуація, яка виникає під час активної взаємодії учителя та учнів;

– використання на уроці гнучких підходів та гнучких технологій навчання, тому що ми не можемо передбачити всі дії учнів, а значить, ситуація може неодноразово змінюватися;

– використання контекстного навчання (дослідження), при якому здійснюється трансформація навчально-пізнавальної діяльності у соціально-практичну;

– оптимістичний характер навчання на уроці, що, безумовно, покращує пізнавальну діяльність учнів;

– унікальність досвіду вчителя, що сприяє створенню рефлексивного освітнього середовища для успішного навчання учнів;

– соціальний контекст організації навчання під час роботи в групах, вирішенні гострих соціальних проблем нашого суспільства, особливо в умовах війни;

– оригінальність системи навчання під час використання інноваційних методів навчання, проведення нестандартних уроків, упровадження креативних технологій;

– прогресивний характер навчання в умовах використання найновіших досліджень природи, суспільства, в умовах інформаційного відкритого простору;

– постійне використання на уроці як поточної, так і підсумкової рефлексії (рефлексія діяльності, рефлексія змісту навчального матеріалу, рефлексія емоційного стану учнів);

– формувальне оцінювання як важлива складова рефлексивного освітнього середовища.

В умовах рефлексивного освітнього середовища в учнів та вчителів формується рефлексивна компетентність. Вона є інтегративним особистісним утворенням, що формується в процесі рефлексивного досвіду для забезпечення високої продуктивності реалізації рефлексивності за рахунок переведення потенційних форм в актуальні результати та досягнення [8].

Дана компетентність у структурі досвіду забезпечує реалізацію двох функцій:

- активізація активності суб'єкта до постановки та досягнення нових цілей;
- підтримка цілісності як неодмінної умови функціонування та розвитку системи в умовах рефлексивного освітнього середовища [8].

Визначені узагальнені властивості рефлексивної компетентності як системи, що характеризують динамічні аспекти її існування. Визначено три групи чинників, що впливають на її формування:

- перша група чинників поєднує ті, які забезпечують ефективне розв'язання рефлексивних завдань, що виникають на уроках та інтегрованих курсах природничої освітньої галузі (стимуляційні (мотиваційні) функції), а саме: формування програми активності, поширення інформаційного забезпечення, конструювання майбутнього та визначення перспектив розвитку, прогнозування подій власної діяльності;

- друга група чинників направлена на формування в учнів вмінь швидко приймати рішення, продуктивно розв'язувати ті чи інші проблеми, бути креативними;

- до третьої групи чинників, які є важливими для ефективного функціонування даної системи є поєднання критеріїв оцінювання рефлексивної активності та вмінь проводити самоаналіз, самооцінювання [8].

Отже, очевидно, що рефлексивно зорієнтована парадигма освіти має низку переваг і повинна стати основним компонентом Нової української школи.

У таких умовах рефлексія стає системотвірним компонентом, виконуючи такі функції:

- діагностична функція, зміст якої полягає у визначенні рівня знань, умінь та навичок учнів, а також їхньої взаємодії, активності та дієвості;

- проєктувальна функція, що ґрунтується на проєктуванні та моделюванні діяльності учнів на уроці, враховуючи результати діагностики;

- організаційна функція, що дає можливість організації максимально ефективної діяльності та продуктивної взаємодії вчителя з учнями;

- комунікативна функція, яка є однією з найважливіших умов спілкування вчителя з учнями;

- смислотвірна функція, яка сприяє формуванню свідомого ставлення учнів до навчання;

- мотиваційна функція, яка задає спрямованість, характер і результативність діяльності;

- корекційна функція, зміст якої полягає у мотивації учасників освітнього процесу на корегування своєї діяльності і взаємодії.

Висновки. Перед школою сьогодні стоять нові виклики. Перехід на рефлексивну педагогіку допоможе їх вирішити і учням, і вчителям. Учень, щоб бути успішним, самостійним, відповідальним, гнучким, окрім певної суми знань, умінь, навичок, повинен оволодіти вмінням самостійно планувати, аналізувати, контролювати свою діяльність, ставити перед собою нові навчальні завдання й вирішувати їх. А вчитель має відповідним чином організувати навчально-пізнавальну діяльність і створити умови для перетворення дитини в суб'єкта, зацікавленого в самовдосконаленні та здатного до дії.

Список використаних джерел та літератури

1. Адаменко Н. «Спільнота дослідників» М. Липмана: філософські запитання, обговорення, аргументації. *Філософія освіти: наук. часопис*. 2011. № 1–2. С. 275–287.
2. Желанова В. В. Генезис розвитку рефлексії та засоби її формування в молодших школярів. *Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб'єктної освіти* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Слов'янськ. 2007. С. 299–303.
3. Желанова В. В. Рефлексивно-контекстне освітнє середовище як чинник професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів. Луганськ. 2012. С. 88–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/0_peddysk_2012_11_22 (дата звернення: 20.06.2023).
4. Завіруха Л. А., Павлюк Н. М. Рефлексивно-освітнє середовище в системі професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. Луцьк. 2019. URL: http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2019/67/part_1/8.pdf (дата звернення: 25.06.2023).
5. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження КМУ № 988-р від 14.12.2016. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/ (дата звернення: 22.06.2023).
6. Липман М. Критичне мислення: чим воно може бути? *Постметодика*. 2005. № 2. С. 33–41.
7. Марусинець М. М. Рефлексивно-інноваційне середовище як чинник професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія 17. Київ. 2019. С. 127–131.
8. Савченко О. В. Особливості функціонування рефлексивної компетентності як цілісної системи. *Психологічні перспективи*. Київ. 2016. Вип. 26. С. 222–236. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2016_27_22.
9. Ступак К. Є. Реалізація рефлексивної моделі практики освіти у сучасній фінській школі. Київ. 2022. URL: https://kogpa.edu.ua/images/main_dir/nauka/period_vydannya/nauk_visnyk/13_editon/Stupak_K._E..PDF (дата звернення: 17.06.2023).